

GÜVENTÜRK GÖRGÜLÜ

İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'nü 1986'da bitirdi. Yüksek lisans derecesini, 1990'da İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi anabilim dalında *Basında Ekonomik Bağımlılık ve Tekelleşme: 1970'lerden 1990'lara* başlıklı teziyle aldı. 2021'de *Neoliberal Politikaların Türkiye'de Yazılı Basını Dönüştürmesi: Neoliberal Habercilik Düzeni* başlıklı teziyle İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde doktora çalışmasını tamamladı.

Çalışma yaşamına 1987'de *YeniGündem* dergisinde (İletişim Yayınları) ekonomi muhabiri olarak başladı. Daha sonra *Ekonomik Panorama* (Gelişim Yayınları), *Tempo* (Hürriyet Grubu), *Yeni Yüzyıl* (Sabah Grubu), Kanal E (daha sonra CNBC-e), *Gazete Pazar*, (Hürriyet Grubu), *Atlas* (Hürriyet Grubu) gibi çeşitli dergi, gazete ve televizyonlarda, ağırlıklı olarak ekonomi alanında muhabir, editör, yazışleri müdürü olarak çalıştı. Bir süre DİSK Araştırma Enstitüsü'nde (DİSK-AR) endüstri ilişkileri konusunda uzman olarak görev yaptı. *DİSK-AR Bülteni*'nin yanısıra *Yoksulluk Sınırı* gibi periyodik araştırma yayınlarının oluşumuna katkıda bulundu. *Dünya* gazetesinde 2006'dan 2018 sonuna kadar köşe yazıları yazdı. Gazetecilik yaptığı dönemde bağımsız yayınlar ve medyadaki örgütlenme girişimleri içinde yer aldı. Ocak 1994'te haftalık *Express* dergisini yayımlayan gazeteci grubunun bir parçasıydı. Yine 1990'larda Gazeteciler Meclisi Girişimi ve sonrasında Çağdaş Gazeteciler Derneği (ÇGD) İstanbul Şubesi kuruluş sürecinde yer aldı. 2000'lerin ortasında ÇGD İstanbul Şubesi yönetim kurulunda çalıştı.

Görgülü, İstanbul Bilgi Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Medya ve İletişim Bölümü'nde 2007'den beri gazetecilik ve haber yazımı konularında atölye dersleri veriyor. Fakülte bünyesinde öğrenciler tarafından yayımlanan *habervesaire.com* ve *pazarlama30.com* sitelerinin yayın yönetmenliğini yapıyor. *Basında Ekonomik Bağımlılık ve Tekelleşme* (Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, 1991), *1990'larda Türkiye İşçi Sınıfı: Sosyal ve Ekonomik Göstergeler – Abdullah Baştürk'e Armağan* (Mustafa Sönmez'le beraber, DİSK, 1992), *Pazarlama 3.0: Yeni Çağın Pazarlama Yaklaşımı* (Nesteren Şencan Görgülü'yle beraber, Pazarlama 3.0 Yayınları, 2010) kitaplarının yazarıdır.

GÜVENTÜRK GÖRGÜLÜ
ALACAKARANLIKTA GAZETECİLİK
TÜRKİYE'DE NEOLİBERAL MEDYA DÜZENİNİN KURULUŞU

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI 722
ARAŞTIRMA 19

ISBN 978-605-399-624-8

1. BASKI İSTANBUL, ŞUBAT 2024

© İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ İŞLETMESİ
YAZIŞMA ADRESİ: HACIAHMET MAHALLESİ, PİR HÜSAMETTİN SOKAK, No:20, 34440, BEYOĞLU / İSTANBUL
TELEFON: 0212 311 64 63 - 311 61 34 / FAKS: 0212 216 24 15 • SERTİFİKA No: 51672

www.bilgiyay.com
E-POSTA yayin@bilgiyay.com
DAĞITIM dagitim@bilgiyay.com

YAYINA HAZIRLAYAN SİLA ARLI
DİZGİ VE UYGULAMA GÖRKEM DİDEM ÖZTUNCER
BASKI VE CİLT BİNCAN MATBAACILIK YAYINCILIK SANAYİ VE TİCARET LİMİTED ŞİRKETİ
TAYAKADIN MAH. ULUBATLI HASAN CAD. NO:255 ARNAVUTKÖY İSTANBUL
TELEFON: 0212 401 98 43 • SERTİFİKA No: 72758

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ KÜTÜPHANESİ KATALOGLAMA BÖLÜMÜ TARAFINDAN KATALOGLANMIŞTIR.

Names: Görgülü, Güventürk, author.
Title: Alacakaranlıkta gazetecilik : Türkiye'de neoliberal medya düzeninin kuruluşu / Güventürk Görgülü.
Description: İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2024. | Includes bibliographical references and index.
Series: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları; 722. Araştırma; 19.
Identifiers: ISBN: 9786053996248 (paperback)
Subjects: LCSH: Journalism --Turkey. | Journalism --Turkey --Research. | Press --Turkey --History. | Neoliberalism --Economic aspects. | Neoliberalism --Political aspects. | Neoliberalism --Turkey. | Journalism --Economic aspects --Turkey. | Journalism --Political aspects --Turkey. | Press and politics --Turkey. | Journalists --Turkey --Interviews.
Classification: LCC: PN5449.T8 G67 2024

GÜVENTÜRK GÖRGÜLÜ

**ALACAKARANLIKTA GAZETECİLİK
TÜRKİYE'DE NEOLİBERAL MEDYA DÜZENİNİN KURULUŞU**

İçindekiler

- vii Şekil ve Tablolar
- ix Teşekkür
- xi Önsöz
- xv Giriş

1 BİRİNCİ BÖLÜM İdeolojiler Üstü Bir İdeoloji

- 8 Klasik Liberalizmden Neoliberalizme
 - 12 Neoliberalizmin Doğuşu
 - 17 Üçüncü Yol ve Toplumsal Liberalizmin Üç Unsuru: Uyum, Rekabet, Güvencesizlik
- 21 Şirketleşmiş Birey veya Girişimci Bireyin Doğuşu
- 30 Neoliberal Strateji
- 37 Neoliberal Şirket
- 40 Güvencesizleşme ve Yeni Disiplin Anlayışı
 - 48 Üretimde Esnekleşme
 - 60 Seri Üretimden Esnek Üretime “Kâr Merkezleri”
 - 63 Otoritesiz İktidar ve Denetim
- 65 Türkiye Örneğinde Yeniden Örgütlenen Neoliberal Devlet
 - 69 Değişen Kamu Hizmeti Anlayışı
 - 73 TÜSİAD’ın Reform Önerileri
 - 78 Piyasalaştırma Örnekleri
- 80 Sonuç
- 92 Ekler

97 İKİNCİ BÖLÜM Dünya ve Türkiye Medyasında Neoliberal Rüzgâr

- 102 “Medya Baronları”nın Dünya Savaşları
 - 120 Medya Devlerinin Türkiye’ye İlgisi
 - 125 Verimlilik Artışı ve Zanaatkârın Gidişi
- 127 Türkiye’de Basın Sektörünün “Büyük İş”e Dönüşümü
 - 131 “Yükselen Değerler”in Gazetesi
 - 136 İmparatorun Yükselişi ve Çöküşü
 - 142 Kriz ve Fırsat...
 - 149 Muhabirin Düşüşü
 - 154 Yeniden Yapılanma

- 162 Özel Televizyonların GiriŖi
- 167 DeęiŖen Ŗirket
- 173 Rekabet Gücü, Verimlilik, Esneklik ve FinansallaŖma
- 181 Neoliberal Dönemin Gazetecisi
- 186 Sonuç
- 189 Ekler
- 193 ÜÇÜNCÜ BÖLÜM Gazetecinin ve Gazeteciliğin Neoliberal Stratejiyle Sınava**
 - 197 Gazetecinin alıŖma Ortamı Neoliberal Stratejiden Nasıl Etkilendi?
 - 199 İstenmeyen KiŖi
 - 207 Kim Yönetiyor Bu Gazeteleri?
 - 225 Son SzleŖmeden Sonra
 - 235 Gazeteci Neoliberal Stratejiden Nasıl Etkilendi?
 - 237 Habere Gerek Yoksa Haberciye de Gerek Yok
 - 246 KoŖullar DeęiŖir, Gazeteci DeęiŖir
 - 254 Gazeteci Kimlięinde AŖınma
 - 275 Habercilik Faaliyeti Neoliberal Stratejiden Nasıl Etkilendi?
 - 280 Orada Bir Haber Var Uzakta
 - 285 Kimin ıkarı Daha nemli?
 - 295 Reklam mı, Halkla İliŖkiler mi, Haber mi?
 - 299 ZenginleŖme Aracı Olarak Haber ve KŖe Yazıları
 - 301 Gazeteciliğin lm
 - 305 2000'lerdeki kŖ Hazırlayan Faylar
 - 319 Ekler
- 331 Sonuç
- 339 Kaynakça
- 349 Dizin

Şekil ve Tablolar

Şekil Listesi

- 57 Şekil 1.1** Toyota Karoser Montaj Bandı: Senkronize İşlemler
- 86 Şekil 1.2** Dünya Borsalarında İşlem Gören Hisse Senetlerinin Toplam Değeri (1980-2012)
- 86 Şekil 1.3** Hisse Senedi Toplam Değeri'nin Dünya Yurtiçi Hasılasına Oranı
- 87 Şekil 1.4** Toplam Faktör Verimliliğinde Ortalama Yıllık Büyüme Oranı
- 88 Şekil 1.5** Alternatif Hesaplamalara Göre Emek Payındaki Değişim
- 89 Şekil 1.6** Yaratılan Değerde Emek Payının Değişimi
- 89 Şekil 1.7** Dünyanın En Üst Yüzde 1'lik Gelir Grubu ve Yüzde 50'lik Dilimin Payındaki Değişim (1980-2016 %)
- 174 Şekil 2.1** Basında Organizasyon Yapısı
- 177 Şekil 2.2** Doğan Yayın Holding Organizasyon Şeması
- 213 Şekil 3.1** Türkiye'de Okuyucu Sayısı ve Reklam Geliri
- 257 Şekil 3.2** Türkiye'de Yıllara Göre İletişim Fakültesi Sayıları
- 310 Şekil 3.3** Özerklik Denetim Düzlemi

Tablo Listesi

- 91 Tablo 1.1** Refah Toplumu ve Neoliberal Norm Karşılaştırması
- 117 Tablo 2.1** Dünyanın En Büyük Medya Grupları
- 165 Tablo 2.2** Televizyon Hazırlığı İçindeki Gruplar (1991)
- 166 Tablo 2.3** En Çok Aranan Elemanlar Ne Kadar Alıyor? (1992 yılı için milyon TL)
- 197 Tablo 3.1** İzleyen Bölümlerde İncelenen Başlıklar

Teşekkür

Doktora tezimde 1990'larda Türkiye medyasını ele almaya karar verdikten sonra, bu değişim yıllarını gazeteci olarak yaşamış olmam benim için bir kolaylık ve bir de zorluk yarattı. Bir yanda, yaşadığım ve gözlemlediğim olayları kavramamda ve anlamlandırmamda büyük kolaylık sağladı. Diğer yanda ise bilimsel bir çalışmada gereken objektifliği korumamı zaman zaman güçleştirdi. Ancak bu güçlüğü, tezimin her aşamasında benimle birlikte büyük emek sarf eden sevgili tez danışmanım Prof. Dr. Hikmet Kırık'ın yönlendirmeleri ve sağladığı içgörüyü bertaraf etmem mümkün oldu. Katkıları için öncelikle teşekkürü bir borç biliyorum.

Kitaptaki teorik tartışmalardan başlayarak, özellikle nitel analiz bölümünün şekillendirilmesinde ve doğru şekilde ilerlemesinde değerli tez izleme komitesi üyeleri Doç. Dr. Oya Morva ve Doç. Dr. Haldun Narmanlıoğlu'na büyük katkıları için çok teşekkür ediyorum.

Yapıcı eleştirileri, düzeltmeleri ve bundan sonrası için verdikleri fikirlerle beni teşvik eden, doktora jürimde yer alarak katkılarını esirgemeyen değerli akademisyenler, Prof. Dr. Burak Özçetin'e ve Doç. Dr. Engin Selçuk'a da ayrı ayrı teşekkürlerimi sunuyorum.

İstanbul Bilgi Üniversitesi İletişim Fakültesi'ndeki sevgili çalışma arkadaşlarım, özellikle Medya Bölümü'ndeki dostlarım, hem sohbetleri, hem önerileri hem de destekleriyle her zaman yanımda oldular. Hepsine çok teşekkürler.

Aynı şekilde, adlarını buraya sığdıramayacağım gazeteci dostlarım; fikirleriyle, önerileriyle, anlarıyla böyle bir kitabın şekillenmesinde çok büyük rol oynadılar. Tabii zaman ayırıp tez çerçevesinde görüşmeyi kabul eden meslektaşlarıma da ayrıca teşekkürü borç biliyorum.

Ve tabii pandeminin en sıkı kapanmalarına denk gelen ve evimizin neredeyse her köşesine sirayet eden tez yazım sürecinde bana hep destek olan eŖim Nesteren Ŗencan Görgülü'ye ve arada bir yaptığı motivasyon konuşmalarıyla yetinmeyip acil çeviri ihtiyaçlarımda katkısını esirgemeyen sevgili kızım Güherbar Görgülü'ye buradan tekrar teŖekkür etmek isterim.

Son olarak bu kitabın yolunu açan İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları Yayın Kurulu'na, katkılarıyla kitabı geliştiren değerli editörüme ve yayın yönetmenime de teŖekkürlerimi sunuyorum.

Ocak 2023, Ŗişli

Önsöz

Bu kitabın yazılma amaçlarından biri, Türkiye’de gazeteciliğin 2000’lerde, 2010’larda bitirildiğini söyleyenlere; bunun, şimdilerde çok sevilen, hatta özlenen patronlar ve yöneticiler eliyle, 1990’larda yapılan muntika temizliğinin sonucu olduğunu hatırlatmaktır...

Türkiye’de basın sektörünün “medya endüstrisi”ne evrilmesi ve neoliberal politikalar doğrultusunda dönüşümü, 12 Eylül darbesi sonucunda Turgut Özal’ın iktidara geldiği 1980’lerde başlayıp 1990’ların sonunda tamamlandı. Bu değişimle ortaya çıkan “Neoliberal Habercilik Düzeni”, refah toplumunda, kitlesel medya döneminde geliştirilen ilke ve kurallardan farklıydı. Bugünlerde, belirli bir gazeteci ve okur kuşağının özlediği, idealize ettiği, aslında, içinde yaşanırken bir yandan da en ağır biçimde eleştirilen refah toplumu döneminin ilke ve kurallarıdır.

“Anaakım” olarak tanımladığımız medya şirketlerinin yönetimi, 1990’larda gazeteci-yöneticilerden profesyonel işletmecilere geçti. Şirketlerin büyümesinde; halka açılmaların, yabancı ortaklıkların, borçlanma olanaklarındaki artış ve benzeri finansallaşma eğilimlerinin büyük etkisi oldu. Bu süreçte medya sahipleri, hızlı büyüme arzusu nedeniyle daha fazla medya dışı alana el atma eğilimi gösterdi. Böylece enerji, bankacılık gibi sektörlerdeki düzenleme ve özelleştirmeler, medya-hükümet ilişkilerini değişime uğrattı. Bu değişim sonucunda, grupların ekonomik çıkarlarının ve borsa değerlerinin öncelikli olduğu bir medya yapısı ortaya çıktı. Bu yapı, giderek muhabirliğin ve gazeteciliğin değerini düşürerek, şirket yönetimlerinde reklam, promosyon gibi gelir getirici faaliyetlerin öne çıkmasına neden oldu. Bu ortamda gazetecilerin bir kısmı da hükümetle grup ilişkilerini sürdüren, ayrıcalıklı bir sınıfa dönüştü.

Neoliberal şirket modelinde örgütlenen anaakım medya kuruluşları, 1990'ların sonlarından itibaren habercilik alanına daha az kaynak ayırırken, organizasyon yapılarını haber üretiminden çok, bilanço verilerini ve hisse değerlerini iyileştirecek şekilde düzenledi. Gazetecilerin çoğunluğu ise bu süreçten rahatsızlıklarını dile getirmekle birlikte, bu değişimi durduracak ya da yavaşlatacak örgütlenmeyi hayata geçiremedi. Yaşanan dönüşüm sonucunda bu kuşağın gazetecileri önce meslekten elendi, ilerleyen yıllarda da neoliberal norma uyumlu bir haberci kuşağı ortaya çıkartıldı.

Bu kitap, refah toplumundan neoliberal topluma geçişte nelerin yaşandığını, bireylerin, şirketlerin ve siyasal sistemlerin nasıl değiştiğini, Türkiye ve medya sektörü üzerinden tartışma ve açıklama çabasının bir sonucu olarak ortaya çıktı. Zira Sennett'in deyişiyle özgürlük fikrinin nasıl ihanete uğradığını, demokrasinin nasıl içi boş bir kavrama dönüştürüldüğünü, daha çok boş zaman vaatlerinin nasıl 7/24 köleliğin kapısını açtığını anlamadan yeni bir toplumsal düzen kurmamız olanaksız.

Dünyada medya sektörüyle ilgili arayış çok uzun bir süredir devam ediyor. Bu arayışın toplum yararına bir yola girmesi için, neyi aradığımız kadar, neyi aramadığımızı da bilmemiz gerekiyor. Neoliberal düzendeki gibi, refah toplumu döneminin medyası da elbette sermaye odaklıydı ve koşullar değiştiğinde kuralların tek taraflı olarak yeniden yazılmaması için bir neden yoktu. Şimdilerde özlenen o eski düzenin ve o kuralların nasıl ortadan kaldırıldığını anladığımızda, geriye dönük arayışların anlamsızlığı daha iyi ortaya çıkacaktır. Bu yüzden eski toplumsal mutabakat yerine, çoğunluğun çıkarını gözeten, yeni bir medya ve toplum düzenini aramamız gerekir.

Kısaca anlattığım bu süreci analiz edebilme ve en azından birkaç yönüyle açıklayabilme konusunda, iş hayatımda –tam da bu süreç içinde– kat ettiğim uzun yolun elbette büyük yardımı oldu.

Gazeteciliğe başladığım 1987'den itibaren pek çok teknolojik ve yönetsel değişime tanıklık ettim, bunların içinde yer aldım. Ekonomi gazeteciliği yaparken taraftan ülkedeki ekonomik modelin değişimini, bir taraftan da içinde çalıştığım işletmelerin değişimini gözleme fırsatım oldu. Bir dönem DİSK-AR'da sendikal uzman olarak çalışırken emek cephesinde nelerin nasıl değiştiğini anlamam için önümde yeni kapılar açıldı.

Gazeteciliğe ara verip pazarlama ve iletişim konularında danışmanlık yapmaya başladığımda ise şirket yönetimlerini yakından inceleme, çalışanların ve organizasyonların motivasyon kaynaklarını keşfetme fırsatı buldum. Bu süreçte okuduğum yönetim, işletme ve pazarlama kitapları, izlediğim

konferanslar, iş dünyasında çarkların nasıl döndüğünü anlamam için yol gösterdi. Zira iş hayatındaki yönetim tekniklerini, girişimcinin ve yöneticinin motivasyonlarını dışarıdan bakarak gerçekten kavrayabilmek pek de mümkün değildi.

Sonuç olarak, yıllar içinde üst üste binen; ekonomi, emek, yönetim sistemleri üzerine okumalarım, medya dünyasına olan yakınlığım, doktora çalışmasına yeniden döndüğümde, böyle bir tez konusunu seçmemi neredeyse kaçınılmaz hale getiriyordu.

Diğer taraftan, gazeteciliğimin ilk yıllarında merhum hocamız Prof. Dr. Ersan İlâl'in danışmanlığında yazdığım *Basında Ekonomik Bağımlılık ve Tekelleşme* başlıklı yüksek lisans tezimle birlikte medyanın ekonomi politiği benim için her zaman ilgi çekici olmuştur. Bu nedenle, uzun yıllar biriktirip büyüttüğüm medya arşivim bu çalışmanın gerektirdiği pek çok kaynağa – pandemi kısıtlarının bütün hızıyla sürdüğü günlerde– çok kısa bir sürede ulaşmamı mümkün kıldı.

İşte bütün bunların bir araya gelmesiyle, Türkiye’de bir dönemin medyasına ışık tutmasını ve neoliberalizmi aşma tartışmalarına naçizane katkıda bulunmasını umduğum bu kitap ortaya çıktı.

Giriş

Dünyada kapitalist üretim sürecinin 1970'lerin sonu, 1980'lerin başından itibaren bir değişime uğradığı kabul ediliyor. Günümüzde hâlâ gelişimini sürdüren ve “post-Fordizm” olarak adlandırılan bu üretim biçiminin siyasi iktisat alanındaki ideolojik yansımalarına ise “neoliberalizm” adı veriliyor. Bu değişimin Türkiye’ye yansımalarının ise 1980’lerin ortalarından itibaren ortaya çıkmakla birlikte, asıl değişim sürecinin 1990’lardan itibaren belirginleştiğine tanık olduk. Üretimde esnekleşme, işletmelerin yeniden yapılanması, piyasalarda deregülasyon, emeğin örgütsüzleştirilmesi, devletin sermaye odaklı olarak yeniden yapılanması, küreselleşme gibi veçheleriyle tanımladığımız post-Fordizm ve neoliberalizm ikilisinin, en erken dönemlerden başlayarak etkisi altına aldığı sektörlerin başında medya endüstrisi geldi.

Bilişim teknolojilerinin 1980’lerden itibaren insan hayatına girmesi, dijitalleşmenin daha ilk aşamadan itibaren münhasıran medya üretim ve tüketim biçimlerini kökten değiştirmeye başlaması, medya sektöründe yaşanan bu dönüşümün en önemli tetikleyicisi sayılabilir. Bir diğer neden ise hiç kuşkusuz özellikle haber medyasının rıza üretme gücünün neoliberal ideoloji doğrultusunda sermaye ve hükümetler tarafından yeniden yapılandırılma arzusu. Türkiye’de de bu doğrultuda, anaakım olarak nitelendirilen haber medyası sektörü; sermaye yapısı, şirket yönetimleri, haber üretiminde çalışan ücretli emeğin çalıştırılma biçimi, emeğin örgütlülüğü, haber merkezleri ve şirket yönetimi ilişkileri açısından 1990’lı yıllarda büyük bir değişime uğradı. Bu değişim, Türkiye’deki anaakım haber medyasının bugünkü durumu açısından belirleyici niteliktedir.

Bu çalışmanın amacı, “neoliberalizm” olarak adlandırılan ve “Kapitalizmin yeni bir versiyonundan ibaret olmadığı”¹ söylenen, günümüzde küresel ölçekte ekonomik ve toplumsal düzene hâkim olan siyasi ve ekonomik sistemin, işletme ve çalışanlar üzerinde nasıl etki yarattığına dair bir örnek ortaya koymaktır. Bu örnek için ele alacağımız sektör, Türkiye’de “anaakım” kabul edilen basın kuruluşları ve bu kuruluşlar bünyesinde yer alan basın çalışanlarıdır.

Kitabımız üç ana bölümden oluşuyor. İlk bölümde, neoliberalizmle ilgili bir teorik çerçeve ve bununla ilgili tartışmaları okuyacaksınız. İkinci bölümde, ağırlıklı olarak dönemin basınından ve diğer yazılı kaynaklardan 1990’ların medya dünyasını gözünüzde canlandırmaya çalışacağız. Üçüncü bölümde ise dönemin gazetecilerinin neoliberal dönüşümü nasıl yaşadığını yine onların gözünden göreceğiz ve ilk ağızdan dinleyeceksiniz.

Çalışmanın teorik çerçevesi, biri ekonomik-siyasi, biri bireysel-toplumsal düzeyde, biri de üretim örgütlenmesi, yani işletme düzeyinde olmak üzere üç ayak üzerine oturuyor. Neoliberalizmin ekonomik ve siyasi gelişimi ile günümüzdeki örgütlenmesi Pierre Dardot ve Christian Laval’in *Dünyanın Yeni Aklı: Neoliberal Toplum Üzerine Deneme (La nouvelle raison du monde: essai sur la société néolibérale)* kitabındaki tezler çerçevesinde irdeleniyor. Birey ve toplum açısından neoliberal dönüşümün getirdikleri, Richard Sennett’in kapitalizmin esnek biçiminin emek üzerindeki etkileriyle ilgili görüşlerini kapsayan *Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri (The Corrosion of Character: The Personal Consequences of Work in the New Capitalism)* başlıklı kitabı çerçevesinde ele alınıyor. Neoliberalizmin üretim süreçleri ve işletme organizasyonu üzerindeki etkileri ise James Womack, Daniel Jones ve Daniel Roos tarafından kaleme alınan *Dünyayı Değiştiren Makina*² (*The Machine That Changed the World*) ve James P. Womack ile Daniel T. Jones’un *Yalın Düşünce (Lean Thinking)* kitapları çerçevesinde açıklanıyor. Buradaki amacımız, ayrı yazarlar tarafından, farklı zamanlarda yayımlanan bu üç çalışmanın birbirini tamamlayıcı

1 Bu vurguya hem Pierre Dardot ve Christian Laval’de hem de Richard Sennett’ta rastlıyoruz. Pierre Dardot ve Christian Laval, *Dünyanın Yeni Aklı: Neoliberal Toplum Üzerine Deneme*, çev. Işık Ergüden (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012), 1; Richard Sennett, *Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri*, çev. Barış Yıldırım (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2010), 9. Ayrıca klasik liberalizm ve neoliberalizmin radikal farklılıklarına yönelik geniş bir tartışma için bkz. Michel Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu: Collège de France Dersleri (1978-1979)*, çev. Alican Tayla (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2019).

2 Türkçe çeviride “makine” değil “makina” tercih edilmiş.

unsurlarını biraraya getirerek güçlü bir analitik çerçeve oluşturabilmekti. Elbette analiz çerçevemizi oluştururken bu üç çalışmayla sınırlı kalmayıp neoliberal akıl, şirket ve toplumla ilgili geniş literatürden de yararlandık.

Çalışmamızın ikinci bölümünde, dünyada ve Türkiye’de medya sektöründe 1980’lerden itibaren yaşanan neoliberal dönüşüm sürecini inceledik. Üçüncü bölümde gazetecilerle yaptığımız derinlemesine mülakatlarla ortaya çıkarmayı hedeflediğimiz göstergelerin hangi koşullarda yaşandığını bu bölümde oluşturduğumuz arkaplanla ortaya koymaya çalıştık. Dünyada neoliberal aklın baskın çıkması ve iki kutuplu sistemin çökmesiyle medya işletmelerinin dönüşümünü, el değiştirmeleri, tekelleşme tartışmalarını bu bölümde ele aldık. Dünyadaki neoliberal rüzgârın Türkiye’deki basın kuruluşlarına nasıl yansıdığını; çalışanların, gazeteci örgütlerinin buna nasıl yanıtlar verdiğini ya da vermeye çalıştığını, dönemin haberleri, makaleleri, araştırmalarıyla inceledik.

Üçüncü ve son bölümde ise ilk bölümde çerçevesini çizdiğimiz neoliberalizmin, 1990’larda Türkiye’deki medya sektörünü dönüştürüp dönüştürmediğini tespit etmeye çalıştık. Bunu yaparken, “Nitel İçerik Analizi” yöntemini kullanmayı tercih ettik. Veri toplama aşamasında ise “Derinlemesine Mülakat” yöntemini kullandık. Bunun için ilk bölümde neoliberal ideolojinin varlığını gösteren kategorileri, son bölümde medya sektörüne özel kodlar haline getirdik. 1990’larda aktif olarak medyada çalışmış gazetecilerle yaptığımız görüşmeleri, bu kodlar yardımıyla çözümleyerek neoliberalleşme örüntülerini belirlemeye çalıştık. Kapitalizmin bu esnek biçiminin, medya işletmeleri, emek ve habercilik özelindeki izlerini, derinlemesine görüşmelerle yakalamayı hedefledik. Bu yöntemi seçmemizin nedeni, gazetecilerin belirli durumlar karşısında gösterdikleri anlık tepkilerden çok; üzerinden zaman geçtikten sonra, belirlediğimiz dönemle ilgili duygu ve düşüncelerini, gözlemlerini, yorumlarını, eleştirilerini, özeleştirilerini ortaya çıkarmaktı.

1990’lı yıllardaki değişimin etkilerinin tespit edilebilmesi için görüşmelerin, bu yıllarda fiilen anaakım mecralarda çalışmış gazetecilerle yapılması hedeflendi. Bunun için 1980’lerde mesleğe başlamış ve çeşitlenmiş çalışma deneyimine sahip gazeteciler tespit edildi. Görüşülen 12 gazetecinin her biri değişik medya gruplarında, değişik alanlarda ve değişik konumlarda çalışmıştır. Üç kişi 1980 öncesinde, geri kalanlar ise 1981-1988 arasında çalışmaya başlamıştır. Tamamı 55 yaşın üzerindeki gazetecilerin ikisi yazılı basın, biri televizyon, biri radyo olmak üzere halihazırda bir haber mecrasında düzenli çalışmayı sürdürmektedir. Diğerleri ise kadrolu olarak bir yayın

organında çalışmasa da zaman zaman habercilikle ilgili projeler içinde yer almaktadır.³

Görüşme yapılan gazeteciler, politika, ekonomi, adliye, dış haber alanlarında çalışmış, muhabirlik, editörlük, yazışleri müdürlüğü, haber müdürlüğü, haber koordinatörlüğü, ekonomi müdürlüğü, dış haber müdürlüğü, yayın yönetmenliği gibi konumlarda bulunmuştur. Bunun yanında üç kişi, çalışma hayatına basında başladıktan sonra televizyon kariyerine devam etmiş, bir kişi de aralıklı olarak hem basın hem de televizyonlarda çalışmasını sürdürmüştür. Görüşülen 12 gazetecinin 11'i Osmanlı'dan bu yana gazetelerin, yayıncıların ve matbaaların yoğunlaştığı, basınla özdeşleşmiş olan Babıâli'de fiilen çalışmış, bir kişi ise çalışma hayatına aynı yıllarda Ankara'da başladığı için İstanbul'a Babıâli'den taşınma sonrasında gelmiştir. Görüşülen gazetecilerin 11'i isminin ve görüşlerinin bu çalışmada geçmesinde bir sakınca olmadığını beyan ederken, bir kişi medyayla bağlantılı bir başka sektörde yönetici pozisyonunda çalışmaya devam etmesi nedeniyle adının geçmesini istemedi.

Görüşülen 12 gazetecinin dördünün kadın, sekizinin erkek olduğunu da burada belirtmek gerekiyor. Gazetecilerin seçiminde yukarıda sayılan kriterlere ek olarak cinsiyet dışında herhangi bir mesleki veya demografik temsiliyet gözetilmemiştir. Görüşülen grupta sırasıyla yüzde 33 ve yüzde 66 olan kadın-erkek oranları dengesiz gibi görünmekle birlikte, bunun 1990'lardaki çalışma ortamını yansıtan bir denge olduğu kabul edilebilir. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti 1984 yılına göre TGC'nin 1.193 üyesinden 78'i, bir başka deyişle yüzde 6,53'ü kadındır.⁴ Gülseren Adaklı'nın 2003 tarihli doktora çalışmasında Doğan Grubu'ndan alınan bilgiye göre *Hürriyet*, *Milliyet* ve Kanal D çalışanlarının kadın-erkek oranı sırasıyla yüzde 30 ve yüzde 70 olarak saptanmıştır.⁵ Bu durumda 90'lı yıllarda medya sektöründe artan istihdam içinde kadın sayısının çok hızlı bir ivmeyle arttığını tahmin etmek güç değildir.

3 Görüşülen gazetecilerle ilgili ayrıntılar için bkz. Ek 3.2.

4 Haz. Kemal Savcı ve Ahmet Çitilci, *TGC 1946-1984*, (İstanbul: Hürriyet Ofset, 1984), 35-195 arasında yer alan üye listelerinden hesaplanmıştır.

5 Gülseren Adaklı, *Türk Medya Sektöründe Mülkiyet ve Kontrol İlişkileri (1980-2003)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon Sinema Anabilim Dalı, 2003), 256.